

Kitâbiyat

Islamic Finance, Law, Economics and Practice

Mahmoud A. al-Gamal

Cambridge: Cambridge University Press, 2006. xvii + 221 sayfa.

Geçtiğimiz yüzyılın başlarında bir yanda kapitalizm diğer yanda Marksizm arasında kalan müslümanlar, kendilerine alternatif bir ekonomik sistem oluşturma gayreti içerisine girdiler. Başlangıçta İslâm iktisatçılarının ve İslâm hukuku uzmanlarının iktisadî konuları İslâmî değerler ışığında değerlendirmesi olarak ortaya çıkan bu çalışmalar, 1960'lı yıllardan itibaren bankacılık ve finansman konularına yönelmiş, hem pratik sahada yeni bir finans kurumunun oluşması hem de teorik çerçevede çalışmalar yapılması yoluyla bu finans kurumlarının cazibesi artarak devam etmiştir.

Genelde İslâm iktisadı özelde İslâm finansmanı konusunda yapılan çalışmalardaki yaklaşımları üç gruba ayırmak mümkündür: Çoğunluğu oluşturan birinci grupta Muhammed Bâkır es-Sadr, Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, Muhammed Necâtullah Sıddîkî, Ahmet Tabakoğlu, Muhammed Takî Osmânî, Sâlih Nebîl gibi yazarlar bulunmaktadır. İslâm hukuku alanında da uzman olan bu gruptaki yazarlar, İslâm iktisadı meselelerini İslâm hukuku açısından değerlendiren ve konuya pozitif yaklaşan eserler kaleme almışlardır. İkinci grupta ise Timur Kuran, Murat Çokgezen ve Sohrab Behzâd gibi meseleye iktisatçı gözüyle ve eleştirel açıdan yaklaşan, İslâm ekonomisi alanındaki çalışmaların modern dünyaya uygun olmadığını ve olumlu bir sonuç doğurmayacağını savunanlar bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise İbrahim Warde ve eserlerinden birini bu yazımızda değerlendirmeye çalıştığımız Mahmoud A. al-Gamal (bundan sonra Mahmud Cemal) gibi ilk iki grubun yaklaşımını sentezleyenler yer almaktadır.

Mahmud Cemal'in *Islamic Finance, Law, Economics and Practice* (İslâm Maliyesi: Hukuk, İktisat ve Uygulama) başlıklı kitabı İslâm finansmanı konusunda yazılmış değerli eserler arasında sayılabilir. Cemal kitabında İslâm finansmanı uygulamalarının tarihsel kökenlerine ve sonuçlarına bir iktisatçı gözüyle bakmakla kalmayıp aynı zamanda karşılaşılan sorunlara yeni bir bakış açısıyla -sınırlı da olsa- çıkış yolları da önermektedir.

Cemal'e göre İslâm maliyesi uygulamalarının tarihsel süreci boyunca, finansman konularına İslâmî prensipler çerçevesinde çözümler bulma çabaları görülmüştür. Ancak takip edilen metot, yeni enstrümanlar geliştirmek yerine, finansal piyasalarda var olan kontrat şekillerinin klasik İslâm hukukunda var olan akit şekilleriyle bazı değişiklikler yaparak veya hiç değiştirmeden karşılanması şeklinde olmuştur. Akitlere bu şekilde aşırı bağlılık, İslâm finansmanı uygulamalarının dar bir alana sıkışmasına sebep olmuştur.

İslâm maliyesinin yazar tarafından "dinî (şer'î) arbitraj" olarak isimlendirilen şu anki işleyişi üç aşamalıdır: İlk aşamada finansal bir ürün belirlenir. İkinci aşamada klasik İslâm hukuku kaynaklarından bu finansal ürününün benzerleri aranır ve kıyas yapılır. Bu aşamada önemli bir husus, yeni finansal ürün için tamamen yeni bir isim bulmak yerine, klasik eserlerde bulunan ve kendisine kıyas yapılan akit çeşidinin Arapça isminin yeni ürün için de kullanılmasıdır. Mesela İslâmî bono yerine "sukûk" ifadesinin kullanılması gibi. Bu bir bakıma yeni finansal ürüne meşruluk kazandırmanın bir aşamasıdır. Son basamakta ise kıyas esnasında İslâm'a aykırılığı tespit edilen hususlar giderilir. Bunu yaparken de araya meşruluğu sağlayacak işlemler eklenmesi en çok kullanılan metottur. Araya giren bu işlemlerin yan etkisi, İslâmî finans ürünlerinin maliyetini artırmak olmuştur. İşte bu yüzden İslâm iktisatçıları ortaya konulmaya çalışılan finansal ürünün İslâm'a uygunluğunun kuvveti ile etkinliği arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadırlar (s. 20).

Yazara göre -hangi şekilde olursa olsun- "akit merkezli" İslâm maliyesi uygulamaları, İslâm hukukunun ruhuna aykırı sonuçlar doğurmuştur. Yapılan değişiklikler İslâm hukukunun ekonomik hayatta gerçekleştirmeyi hedeflediği "verimlilik" prensibiyle uyumlu değildir. İşte yazarın eser boyunca okurlarına sunduğu öneri de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Yazara göre İslâm maliyesi alanındaki çalışmaların, şekilden önce esasa yönelik olması gerekir. Yazarın deyimiyle "İslâm maliyesi" tamlamasında geçen "İslâm" sıfatı, İslâm hukukundaki akitlerin işleyiş mekanizmasına bağlılıktan ziyade, İslâm'ın sosyal ve ekonomik hayatta ulaşmak istediği hedeflerle alakalı olmalıdır. Diğer bir deyişle, İslâm maliyesinin hedefi, sadece adı ve görüntüsü "İslâm maliyesi" olan bir sistem değil; etkin, âdil ve verimli bir malî sistem geliştirmek olmalıdır.

İçindekiler (Contents, s. VII-IX), tablolar/grafikler listesi (List of Illustrations, s. X), önsöz (Preface, s. XI-XIII), sözlük ve transkripsiyon (Glossary and Transliteration, s. XV-XVII), sonuç (Conclusion, s. 190-191), notlar (Notes, s. 193-212), kaynakça (Bibliography, s. 213-218) ve dizin (Index, s. 219-221) dışında on bölümden oluşan eserin giriş bölümünde (“Introduction”, s. 1-25) Cemal, İslâm’a uygunluk ve bunun tespitinde İslâm hukukçularının rolü, faiz ve aldatmanın yasak olması gibi İslâm maliyesinin ayırt edici özelliklerini ele almış ve genel olarak İslâm’ın malî uygulamalarına bu özelliklerin yansımalarını özetlemiştir. Bu konuların detaylı incelemesini ise sonraki bölümlere bırakmıştır. Giriş bölümünü takip eden bölümlerde yazarın ele aldığı konuyla alakalı hem klasik hem modern görüşlere yer vermesi ve bunlarla ilgili yorumlar yapıp kendi görüşlerini de eklemesi dikkat çekmektedir. Zaman zaman yazarın iktisatçı kişiliğinin ön plana çıktığı bu yorumlar klasik anlayışla uyumamaktadır. Mesela kitabın üçüncü bölümünde, “ribe’n-nesie” yasağı için klasik dönem İslâm hukukçuları tarafından ileri sürülen gerekçelerin yetersizliğini ortaya koymaya çalışır (s. 50). “Jurisprudence and Arbitrage” başlıklı ikinci bölümde (s. 26-45) İslâm hukukunun kaynakları, işleyiş şekli, kısa tarihi, fetva müessesesi ve bunun İslâm maliyesi içerisindeki yeri gibi genel konulara değinilirken, “Two Major Prohibitions: *Riba* and *Gharar*” başlıklı üçüncü bölüm (s. 46-63) İslâm maliyesinde olmazsa olmaz kabul edilen iki temel yasağın -faiz ve garar (belirsizlik)- detaylı olarak incelenmesine ayrılmıştır. Dördüncü (“Sale-Based Islamic Finance”, s. 64-80); beşinci (“Derivative-Like Sales: *Salam*, *Istisna* and ‘*Urbun*”, s. 81-96); altıncı (“Leasing, Securitization and *Sukuk*”, s. 97-116) ve yedinci (“Partnerships and Equity Investment”, s. 116-134) bölümlerde İslâm maliyesinde kullanılan murâbaha, selem, sukûk, urbûn gibi klasik İslâm hukuku kökenli akit ve finansal işlem türleri ele alınır. Son üç bölümde (“8. Islamic Financial Institutions”, s. 135-161; “9. Governance and Regulatory Solutions in Mutuality”, s. 162-174; “10. Beyond Shari’a Arbitrage”, s. 175-189) ise yazar İslâmî finans kurumlarının işleyişiyle alakalı bazı tartışmaları değerlendirmekte ve modern bankacılık sistemiyle mukayeseler yapmaktadır. Örneğin yazar önceki bölümlerde değindiği “Etkinlik mi yoksa İslâm hukukçularından alınacak ‘Uygundur’ belgesi mi?” sorusuna son bölümde tekrar döner. Bu konuda özellikle fakir müslümanların çektiği sıkıntılara değinen yazar, İslâm maliyesinin etkinliği artıracak ürünler bulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konuyla bağlantılı olarak yazarın eleştirdiği uygulamalardan biri de müslüman iktisatçıların yeni finansal ürünlere yasaklayıcı bir şekilde yaklaşmalarıdır. Halbuki “Eş-yada aslolan ibâhadır” ilkesi İslâm hukukuna yön veren genel kurallardan- dır. Dolayısıyla faiz ve gararın olmadığı yeni finansal ürünlerin caiz olması gerekir. Dolayısıyla her yeni ürüne şüpheyle yaklaşmak yerine, içinde faiz ve

gararın olmadığı; ancak etkinliği ispatlanmış ürünleri kabul etmek gerekir. Yazarın işaret ettiği diğer bir problemlili konu, İslâm maliyesinin kullandığı murâbaha ve teverruk gibi bazı yöntemlerin kötü niyetli kişiler tarafından kara para aklama gibi hukuka aykırı işlemlerde kullanılabilmesi ihtimalidir.

İslâm maliyesi ve modern finans kurumlarının işleyişini bütüncül bir yaklaşımla işleyen Cemal'in konuları ele alışında iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, İslâmî prensipler çerçevesinde geliştirilen finans enstrümanlarının modern finans ve bankacılık anlayışındaki karşılıklarına zaman zaman yer vermesi, dolayısıyla okuyucuya mukayese yapma imkânı tanımış olmasıdır. İkincisi, İslâm hukukunu ilgilendiren meselelerde esas itibarıyla Sünnî âlimlerin görüşlerine ağırlık vermekle birlikte, Şîî âlimlerin görüşlerine ve zaman zaman İslâm iktisatçılarının onaylamakta zorlanacakları istisnâî sayılabilecek bazı yaklaşımlara da yer vermesidir.

Mahmud Cemal'in modern iktisat ve İslâm hukuku alanlarındaki birikiminin açıkça görülebildiği bu çalışma, İslâm iktisadı ve maliyesine ilgi duyanların giriş kitabı olarak okuyabilecekleri eserler arasında sayılabilir. Ancak okuyanın yazarın değerlendirmelerinde istisnâî görüşlere de yer verdiğine dikkat etmeleri gerektiğini de hatırlatalım.

İsmail Eriş*

Global Mufti: The Phenomenon of Yūsuf al-Qaradāwī

eds. Bettina Gräf and Jakob Skovgaard-Petersen

New York: Columbia University Press, 2009. 262 sayfa.

Yūsuf el-Kardâvî hiç şüphesiz asrımızın en tanınan müslüman âlim, vâiz ve eylem adamlarından biridir. Onun birçok eseri ülkemizde de geniş okuyucu kitlesine ulaşmayı başarabilmiştir. Bununla birlikte Kardâvî'nin ülkemizde akademik araştırmalara yeterince konu olduğunu söylemek mümkün değildir. Batı akademik çevrelerinde ise Kardâvî'ye olan ilgi giderek artmaktadır. Burada ele alacağımız eser, bu akademik ilginin bir ürünü olarak Kahire Danish-Egyptian Dialogue Institute (DEDI) tarafından 2006'da düzenlenen atölye çalışmasından doğmuş olup Kardâvî'nin âlim, vâiz ve eylem adamı yönlerini değerlendirmektedir. Kardâvî fenomeni olarak isimlendirilen bu olağan üstü kariyeri açıklamak için birçok faktörden bahsedilmesi

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.